

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی
گروه زبان‌شناسی

برسّم بر پایه متن اوستایی – پهلوی نیرنگستان

پژوهش و نگارش:
مرجان جلالی فراهانی

استاد راهنما: دکتر محسن ابوالقاسمی
استاد مشاور: دکتر مجتبی منشی‌زاده

رساله برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فرهنگ و زبانهای باستانی

بهمن ۱۳۸۹

با سپاس از

● استادان گرامی:

- جناب آقای دکتر محسن ابوالقاسمی
- جناب آقای دکتر مجتبی منشی زاده
- جناب آقای دکتر محمد حسن دوست
- جناب آقای دکتر سعید عریان
- سرکار خانم دکتر کتایون مزداپور

● موبدان گرامی:

- جناب آقای موبد هنگامی
- جناب آقای موبد فیروزگری

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه‌ها

کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: برسم بر پایه متن اوستایی - پهلوی نیرنگستان	
نویسنده/محقق: مرجان جلالی فراهانی	
استاد راهنما: جناب آقای دکتر محسن ابوالقاسمی استاد مشاور: جناب آقای دکتر مجتبی منشی زاده استاد داور: جناب آقای دکتر محمد حسن دوست	
کتابنامه: فارسی و لاتین	واژه‌نامه: ندارد
نوع پایان نامه: بنیادی	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	سال تحصیلی: ۱۳۸۹-۹۰
محل تحصیل: تهران - دانشگاه علامه طباطبائی - دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی	
تعداد صفحات: ۱۴۴ صفحه	گروه آموزشی: زبان‌شناسی
کلید واژه‌ها به زبان فارسی: برسم، نیرنگستان، مراسم یسنا، اوستایی، پهلوی، پارسی زرتشتی	
کلید واژه‌ها به زبان انگلیسی: Barsom/Barsam, Nērangistān, Yasna, Avesta, Pahlavi, Parsi	

چکیده

موبدان زرتشتی از دوران باستان به هنگام اجرای بسیاری از نیایش‌ها و مراسم دینی، شاخه‌هایی از گیاهان را به نام برسم به عنوان نماد و نماینده ایزد موکل بر گیاهان (آمرداد) به دست می‌گرفته‌اند. با وجود نقش بسیار مهم برسم در آیین‌های زرتشتی، تاکنون پژوهش مستقل و جامعی در این رابطه به انجام نرسیده است. این پژوهش می‌کوشد تا افزون بر متونی که تنها نام برسم در آنها ذکر شده، تنها متن مرجع آیین‌ها و سنت‌های مربوط به برسم یعنی نیرنگستان را در پنج فصل بازخوانی و بررسی نماید. فصل نخست به چیستی و فلسفه برسم و جایگاه آن در میز آلات اجرای مراسم می‌پردازد و سپس متن اوستایی- پهلوی نیرنگستان، نسخه‌های خطی آن و مطالعاتی که پیش از این بدان پرداخته را معرفی می‌کند. در فصل دوم منابع و متون ایرانی (شامل متون اوستایی، پهلوی، پارسی زرتشتی و نیز روایات اساطیری و نقش‌برجسته‌های ایرانی باستان) و غیرایرانی که اطلاعاتی راجع به برسم در خود دارند، آمده است. فصل سوم به آنچه نیرنگستان از آداب و سنت‌های مرتبط با برسم روایت می‌کند، پرداخته است. فصل چهارم افزون بر پژوهش کتابخانه‌ای کوشیده تا با مطالعات میدانی، سنت‌های معاصر برسم و تحولات آن در ایران و هند را بازنگری کند. در آخر در پنجمین فصل نتایج این پژوهش به اختصار بیان شده است.

کلید واژگان: برسم، نیرنگستان، مراسم یسنا، اوستایی، پهلوی، پارسی زرتشتی

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محتوای پایان‌نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می‌نمایم.

نام استاد راهنما: آقای دکتر محسن ابوالقاسمی

سمت علمی: استاد

نام دانشکده: ادبیات و زبان‌های خارجی

رئیس کتابخانه:

فهرست

پیشگفتار.....	۸
فصل اول: مقدمه.....	۱۰
۱-۱) مراسم آیینی زرتشتیان.....	۱۰
۲-۱) برسم.....	۱۵
۳-۱) نیرنگستان.....	۱۷
۴-۱) تعریف واژگان تخصصی.....	۱۹
۵-۱) کوتاه‌نوشت‌ها و نشانه‌ها.....	۲۴
فصل دوم: برسم بر پایه روایات گوناگون.....	۲۶
۱-۲) برسم بر پایه متون اوستایی.....	۲۶
۱-۱-۲) یسنا.....	۲۶
۲-۱-۲) یشت‌ها.....	۳۲
۳-۱-۲) ویسپرد.....	۳۴
۴-۱-۲) ونیدداد.....	۳۷
۵-۱-۲) خرده اوستا.....	۴۱
۲-۲) برسم بر پایه متون پهلوی.....	۴۲
۱-۲-۲) بندهشن.....	۴۲
۲-۲-۲) دادستان دینی.....	۴۲
۳-۲-۲) دستنویس م. او ۲۹ (داستان گرشاسب، تهمورس و جمشید گلشاه و متن‌های دیگر).....	۴۳
۴-۲-۲) دینکرد.....	۴۴
۵-۲-۲) روایت پهلوی.....	۴۷
۶-۲-۲) زند بهمن یسن.....	۴۹
۷-۲-۲) شایست نشایست.....	۵۰
۸-۲-۲) مینوی خرد.....	۵۲
۹-۲-۲) نامه‌های منوچهر.....	۵۲
۱۰-۲-۲) وجرکرد دینی.....	۵۳
۳-۲) برسم بر پایه متون پارسی زرتشتی.....	۵۴
۱-۳-۲) روایات داراب هرمزیار.....	۵۴
۲-۳-۲) صد در نثر.....	۶۳
۴-۲) برسم بر پایه گزارش‌های غیرایرانی.....	۶۴

۶۸	..... (۵-۲) برسم در نقش برجسته‌ها
۶۸	..... (۱-۵-۲) دکان داود
۶۹	..... (۲-۵-۲) گنجینه آمودریا (جیحون)
۷۰	..... (۳-۵-۲) نقش برجسته‌های دوره ساسانی
۷۵	..... (۶-۲) برسم در اساطیر
۷۵	..... (۱-۶-۲) سروش و برسم
۷۵	..... (۲-۶-۲) آناهیتا و برسم
۷۵	..... (۳-۶-۲) زروان و برسم
۷۷	..... فصل سوم: برسم به روایت نیرنگستان
۷۷	..... (۱-۳) ویژگی‌های برسم
۸۱	..... (۲-۳) تعداد شاخه‌های برسم و فلسفه آن
۸۶	..... (۳-۳) آیین و احکام آماده سازی برسم برای انجام مراسم آیینی
۸۶	..... (۱-۳-۳) آیین و احکام چیدن برسم و ایویانگهن
۹۹	..... (۲-۳-۳) آیین و احکام شستن برسم
۱۰۲	..... (۳-۳-۳) آیین و احکام بستن برسم
۱۰۵	..... (۴-۳) آیین و احکام استفاده از برسم
۱۰۵	..... (۱-۴-۳) نثار به برسم
۱۰۷	..... (۲-۴-۳) نثار کردن برسم
۱۱۰	..... (۳-۴-۳) برسم و درون
۱۱۶	..... (۴-۴-۳) درباره تماس حیوانات با برسم
۱۱۸	..... (۵-۴-۳) استفاده از برسم در گاه‌های مختلف
۱۲۲	..... (۶-۴-۳) برسم و کشاورزی
۱۲۴	..... (۷-۴-۳) گسترده برسم
۱۲۸	..... فصل چهارم: برسم به روایت سنت معاصر
۱۲۸	..... (۱-۴) سنت معاصر ایرانی
۱۳۲	..... (۲-۴) سنت معاصر پارسی
۱۳۷	..... فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۴۰	..... کتابنامه
۱۴۰	..... منابع فارسی
۱۴۲	..... منابع لاتین

پیشگفتار

شاید بسیاری از پژوهندگان فرهنگ و زبان‌های باستانی و دیگر شاخه‌های مطالعات ایرانی پیش از اسلام برسم را چیزی ساده و بدیهی و خالی از هرگونه ابهام بشمارند، اما آداب و سنن مربوط به آن از آیین‌های فراموش شده ایرانیان باستان است که حتی بخش اعظم آن را زرتشتیان امروزی نیز از یاد برده‌اند. شاید در بخش‌های مختلف اوستا و متون پهلوی بسیار نام برسم را شنیده باشیم، اما آداب و سنن و آیین‌های مربوط به برسم در متن‌های متعددی که تنها نام برسم در آنها برده شده، نیامده‌اند.

نیرنگستان تنها متن به جا مانده از ایران پیش اسلام است که این آداب و سنن را در خود دارد و برخلاف متن‌های اوستایی و پهلوی مشهور که بسیار مورد توجه دانشمندان گوناگون بوده است، زیاد مورد تحقیق و تفحص تاریخی و زبان‌شناسی قرار نگرفته و ابهامات و ایرادات رفع نشده بسیاری در آن موجود است.

آنچه که در روایت‌های پارسی زرتشتی دوران اسلامی آمده نیز، تنها حاوی بخشی از آداب و سنن مربوط به برسم است و مطالب آنها با متن نیرنگستان تفاوت‌هایی دارد.

دشواری‌های نسخ خطی نیرنگستان و ابهامات آن، همواره محققان فرهنگ ایران باستان را از درک صد در صد اصل و حقیقت این آیین‌ها بازداشته است. این پژوهش می‌کوشد تا برای نخستین بار در این راه، با بازخوانی بخش‌های مربوط به برسم و طرح اشکالات و ابهامات آن، در حد توان راهگشا باشد.

فصل اول

فصل اول: مقدمه

۱-۱) مراسم آیینی زرتشتیان

در تاریخ مذاهب، سنن و روایات مردمی سراسر جهان، بینش‌های مابعدالطبیعی و عرفانی کهن و نیز در شمایل‌نگاری‌ها و هنر عوام، درختان مقدس و آیین‌ها و رمزهای نباتی را مشاهده می‌کنیم. به گونه‌ای که کهن‌ترین مکان مقدسی که می‌شناسیم منظری از سنگ، آب و درخت است. (الیاده، ص ۲۶۳-۲۵۷). دین زرتشتی نیز از این امر مستثنا نیست، تا آنجا که گیاهان جزء لاینفک مراسم آیینی این دین به حساب می‌آیند. بررسی مراسم آیینی و سنت‌های هر کیش نمایی کلی از جهان‌بینی آن کیش ارائه می‌دهد. همانگونه که می‌دانیم در جهان‌بینی دین زرتشتی کیهان محل نبرد نیروهای خیر و شر است، از این رو زرتشتیان اماکن مقدس خود را نمادی از کیهان دانسته که در آنجا برای خشنودی هرمزد، با کنار هم آوردن نمادهایی از عناصر کیهان و به خدمت گرفتن آنها در مراسم و خواندن مانتره‌های اوستایی، در تضعیف و شکست نیروهای اهریمنی می‌کوشند (Kotwal & Boyd, p.6). در دین زرتشتی هر یک از امشاسپندان هفتگانه بر یکی از عناصر کیهان موکل هستند که در رأس آنها هرمزد جای دارد. این امشاسپندان هر کدام در پایان جهان یکی از کماریگان دیوان را نابود می‌کنند و هرمزد هم که خود در مقابل اهریمن می‌ایستد. در طول مراسم آیینی زوت در حکم هرمزد و راسپی در حکم سروش^۱ (هفتمین امشاسپند) است. هر یک از ابزار مراسم آیینی در حقیقت نمادی از حضور یکی از شش امشاسپند دیگر است. بدین ترتیب ارویسگاه یا یزشنگاه (ر.ک. تصویر ۱-۱) نماد سپندارمذ

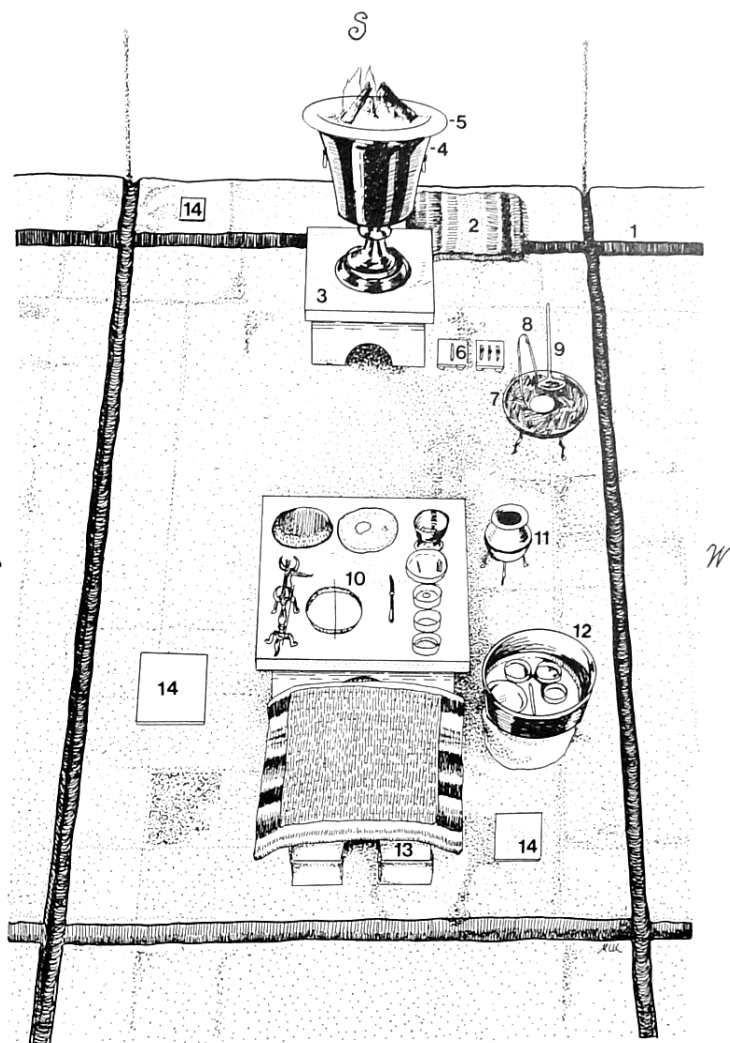
^۱ پس دو دروج فراز مانند: اهریمن و آز. هرمزد به گیتی آید، خود زوت است. سروش پرهیزگار، راسپی است (بهار، ۱۳۸۵، ص ۱۴۸).

موکل زمین است، شیر بز نماد بهمن موکل حیوانات است، آتش نماد اردیبهشت که موکل آتش است، ظروف فلزی - که جای ظروف سنگی را گرفته‌اند - نماد شهریور موکل فلزات هستند، زوهر (=آب تقدیس شده) نماد خرداد موکل آب است، هوم و برسم نماد آرمرداد موکل گیاهان‌اند (ر.ک. تصویر ۱-۲).

همانطور که گفته شد یکی از این ابزار که به عنوان نماد گیاهان در مراسم آیینی بکار گرفته می‌شود، شاخه‌های گیاهی است به نام برسم که زرتشتیان در حین اجرای مراسم، آن را به عنوان یک نماد باستانی مقدس در دست می‌گیرند یا لمس می‌کنند.

مقصود از برسم گرفتن و دعا خواندن، سپاس به جای آوردن نسبت به نعمت‌های گیاهی است که مایه تغذیه انسان و چهارپا و وسیله جمال طبیعت‌اند. مراسم نثار به برسم که طی آن برسم را در آب زوهر می‌گذارند و از رطوبت به آن نیرو می‌دهند به خوبی یادآور باران و بالیدن رُستنی‌ها و آبیاری محصولات و بارور ساختن زمین است. علاوه بر این در گذشته، ایرانیان پیش از غذا برسم به دست گرفته دعا می‌خوانده‌اند و سپاس نعمت به جای می‌آوردند (اوشیدری، ص ۱۶۲).

۱. محل انجام مراسم (pāwī)
۲. فرش که جایگاه نشستن راسپی است.
۳. میز آتشدان (ātaš-xwān)
۴. آتشدان (āfrūigānyu)
۵. سرپوش آتشدان (sarpāš)
۶. دو پایه فلزی که صندل و کندر بر روی آن قرار می‌گیرد (ēsm-bōy xwān).
۷. سینی فلزی (xwānča xumčī)
۸. انبر (čīpyō)
۹. ملاقه (čamač)
۱۰. میز مراسم/میزد (ālāt xwān)
۱۱. ظرف فلزی گلدانی شکل (karasyō)
۱۲. تشت فلزی (kundī)
۱۳. پایه سنگی جایگاه زوت که با فرشی پوشیده می‌شود (zōdgāh).
۱۴. بلوکی فلزی که ظروف بر روی آن قرار می‌گیرند.

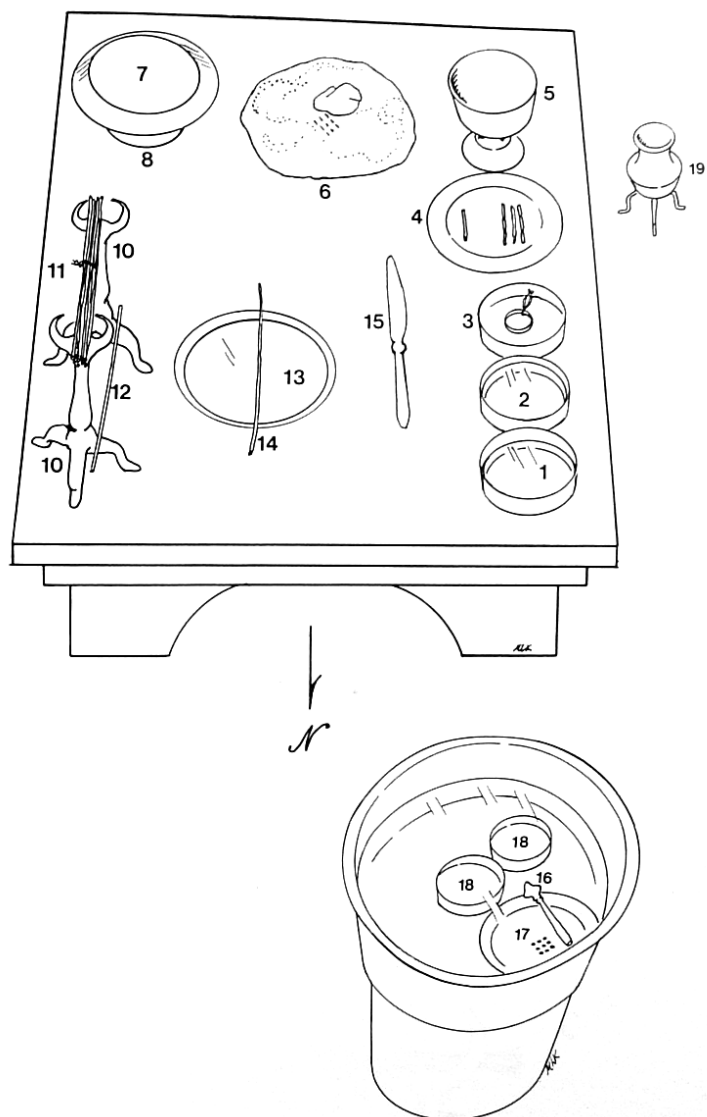

تصویر ۱-۱: جایگاه اجرای مراسم یسنا (yazišn/urwīs-gāh)

(بالای تصویر، جنوب و سمت راست تصویر، غرب است)

(Kotwal & Boyd, p.32-3)

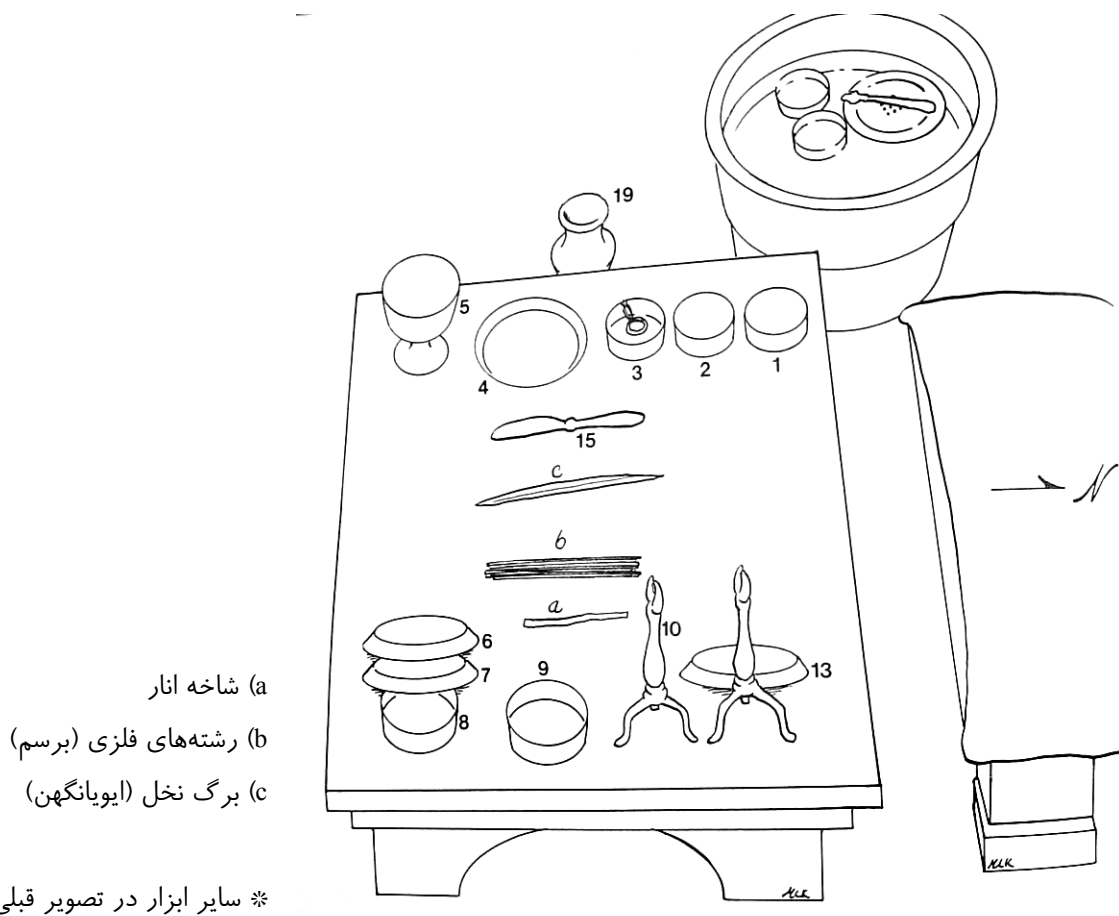
۱. ظرف پراهوم (parāhōm fuliyān)
۲. ظرف آب تقدیس شده/زوهر (zōhr fuliyān)
۳. ظرف حاوی موی گاوی که به حلقه‌ای گره زده شده است (waras fuliyān).
۴. بشقاب حاوی شاخه‌های هوم و انار (hōm-urwarām tašta)
۵. هاون (hāwan)
۶. بشقاب حاوی نان درونی که مقداری کره بر روی آن مالیده می‌شود (drōn tašta).
۷. بشقابی وارونه برای پوشش روی پیاله
۸. پیاله حاوی مخلوط ذخیره پراهوم
۹. پیاله حاوی پراهوم (ر.ک. تصویر بعدی)
۱۰. دو پایه فلزی هلالی شکل (māh-rūy/barsōmdān)
۱۱. دسته رشته‌های فلزی/برسم (barsōm)
۱۲. رشته فلزی که بر روی پایه برسمدان قرار می‌گیرد (māh-rūy tāy).
۱۳. بشقاب حاوی شیر بز (jīwām tašta)
۱۴. رشته فلزی برای تقدیس ایوانگهن برسم با شیر بز (zōhr tāy)
۱۵. کارد یک تکه برای بریدن (barsōm-čīm)
۱۶. دسته هاون (pestle)
۱۷. بشقاب نه سوراخه (sūrāxdār tašta)
۱۸. پیاله‌های اضافی (fuliyān)
۱۹. ظرف گلدانی شکل فلزی (karasyō)

تصویر ۱-۲: ترتیب قرار گرفتن ابزار روی خوان یا میز مراسم (ālāt xwān) برای آغاز مراسم اصلی یسنا

(بالای تصویر، جنوب و سمت راست تصویر، غرب است)

(Kotwal & Boyd, p.34-5)

- (a) شاخه انار
 (b) رشته‌های فلزی (برسم)
 (c) برگ نخل (ایویانگهن)

* سایر ابزار در تصویر قبلی معرفی شده‌اند.

تصویر ۱-۳: ترتیب قرار گرفتن ابزار روی خوان یا میز مراسم (ālāt xwān) پس از گردآوری شاخه انار و برگ نخل (بالای تصویر، غرب و سمت راست تصویر، شمال است)
 (Kotwal & Boyd, p.38)

آبرت (Abərətar) (۴)	سروشاورز (Sraošāvarəza) (۷)	آتروخش (Ātaravaxš) (۲)
راسپی (Raθwiškara) (۶)	آتشگاه	آسناتار (Āsnatār) (۵)
فرابردار (Frabərətār) (۳)	میز مراسم	هاونان (Hāvanān) (۱)
زوت (Zaōtar)		

تصویر ۱-۴: جایگاه نشستن هشت موبد در طول اجرای مراسم (اوشیدری، ص ۳۰۱)

(بالای تصویر، جنوب و سمت راست تصویر، غرب است)

اعدادی که کنار هر موبد نوشته شده است، نشاندهنده رتبه‌ای است که آن موبد بعد از زوت دارد..

۱-۲) برسم

برسم یا برسم (Av. barəsmān; Phl. barsōm) به دسته شاخه‌هایی گفته می‌شود که در مراسم آیینی زرتشتیان استفاده می‌شود. هر یک از این شاخه‌ها را در پهلوی «تاگ» (tāg) و به پارسی «تای» گویند. در گذشته برسم از شاخه‌های گیاه بوده و در اوستا بی‌آنکه از گیاه خاصی نام برده شود، تنها آمده است که برسم باید از گیاه باشد و اندازه این شاخه‌ها را یک تا سه وجب می‌گوید. ولی امروزه رشته‌های فلزی از جنس برنج یا نقره و گاه طلا جایگزین شاخه‌های گیاهی شده‌اند. هر یک از تای‌های فلزی که امروزه به عنوان برسم استفاده می‌شوند، به بلندی ۹ بند انگشت و به قطر ۱/۸ بند انگشت است. در نیرنگستان شماره برسم‌ها بسته به مراسمی که برگزار می‌شود، از ۳ تا ۵۵۱ تای ذکر شده است.

این شاخه یا رشته‌ها با بندی که به آن ایویانگهن یا گستی گویند، بسته می‌شوند. این بند سه بار به دور برسم گشته و به روشی مشابه کمربندی که زرتشتیان به کمر می‌بندند - که آن را هم گستی گویند - گره زده می‌شود؛ گستی برسم از شش تار به هم تابیده از برگ نخل تشکیل شده است (West, 1892, p.162-63). شاخه یا رشته‌های برسم می‌تواند نمایانگر بخش‌های گوناگون آفرینش باشد، ایویانگهنی که به دور برسم بسته می‌شود نشان‌دهنده وحدت و یگانگی این بخش‌ها است و گواهی بر اینکه منشأ و اصل تمام آفرینش یکی است (Modi, p.292). علاوه بر این بستن ایویانگهن برسم به روشی مشابه با آنچه زرتشتیان کمربند خود را می‌بندند، باور باستانی‌ای را به تصویر می‌کشد که معتقد است نیای بشر از گیاه است. همانگونه که بندهشن درباره مشی و مشیان، نخستین زوج آدمی چنین می‌گوید: «سپس هر دو از گیاه پیکری به مردم پیکری گشتند و آن روان به مینوئی در ایشان شد که روان است. اکنون نیز (مردم) همانند درختی فراز رسته‌اند که بارش ده گونه مردم

است» (بهار، ۱۳۸۴، ص ۱۳۸).

در گذشته آداب و رسوم آماده‌سازی برسم در سه مرحله انجام می‌شده: ۱. چیدن، ۲. شستن، ۳. بستن. امروزه با توجه به جایگزینی رشته‌های فلزی به جای برسم گیاهی، دیگر مرحله چیدن انجام نمی‌شود. همانگونه که در بند ۱۶ از فصل ۲۹ کتاب هشتم دینکرد آمده، یکی از اصلی‌ترین منابع در دست که به چگونگی این آداب و رسوم در ایران باستان پرداخته، متن نیرنگستان است. در بخش بعدی درباره متن نیرنگستان و مطالعاتی که تاکنون بر روی آن انجام شده، صحبت خواهد شد.

۱-۳) نیرنگستان

نیرنگستان بخشی از هوسپارم نسک اوستا بوده و شامل عبارات اوستایی است که با ترجمه و تفسیر پهلوی (زند) همراه شده‌اند. این متن برخلاف اکثر متون اوستایی متنی نیایشی نبوده و به نحوه اجرای آیین‌های دینی و همچنین داوری مفسران گوناگون در مورد آنها پرداخته است، البته در آن هیچگونه تلاش آشکاری برای معتبر ساختن داوری‌ها دیده نمی‌شود.

زند نیرنگستان و ونیداد نسبت به زند سایر بخش‌های اوستا از درجه اعتبار بیشتری برخوردار است، از آن جهت که مضامین این دو کتاب، که مشتمل بر اعمال دینی و شرایع زرتشتی است، برای مترجمان پهلوی آشنا تر از بخش‌های دیگر بوده است. تفاوت دیگر زند نیرنگستان و ونیداد با زند سایر بخش‌های اوستا در تفسیرها و توضیحات مفصلی است که بر ترجمه لفظ به لفظ افزوده شده است (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۲-۱۲۱). گاهی این تفاسیر بسیار طولانی‌تر از اوستا و زند اصلی هستند و به نظر می‌رسد که در برخی موارد، اصل اوستایی متن شاید تنها دستاویزی بوده که به دین‌مرد آموزگار امکان می‌داده درباره موضوعی که به نظرش مهم می‌رسیده، بحث کند.

از نیرنگستان دوره ساسانیان بیشتر از سه ربع آن باقی مانده که به سه فرگرد تقسیم شده است. قسمت‌های اوستایی نیرنگستان در قدمت مثل قسمت‌های دیگر اوستاست. تفسیر پهلوی (زند) آن هم احتمالاً از عهد ساسانیان است (پورداد، ۱۳۸۰، ص ۷۶).

در نیرنگستان از هوم، درون (نان دعا خوانده)، برسم، نثارها و چگونگی فراهم آوردن و آماده کردن آنها، قربانی‌ها، موارد برگزاری آیین‌های دینی و دعا‌های مخصوص آنها به تفصیل سخن رفته است (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۶۲).

قدیمی‌ترین نسخه‌ای که از متن نیرنگستان در دست است، نسخه TD است که حدود ۹۰۰

یزدگردی (برابر قرن هفدهم م) استنساخ شده است. نسخه دیگر HJ است که مورخ ۱۰۹۷ یزدگردی (برابر با ۱۷۲۷م) است (همو، ص ۱۲۵). نسخه دیگر T58 است که در سال ۱۲۴۰ یزدگردی (برابر ۱۸۷۰م) نوشته شده است. نگارنده دو نسخه HJ و T58 را در دسترس داشته و نسخه HJ را ملاک کار خود قرار داده است، ولیکن در مواردی که به مشکل برخورد از نسخه T58 نیز استفاده کرده است.

مطالعاتی که تاکنون بر روی نیرنگستان انجام شده به شرح زیر است:

نویسنده	تاریخ	زبان	آوانویسی			ترجمه	
			اوستایی	پهلوی	تفسیر پهلوی	اوستایی	پهلوی
دارمستر ^۱	۱۸۹۲-۳	فرانسه	√	کامل نیست	—	کامل نیست	—
بولسارا ^۲	۱۹۱۵	انگلیسی	√	—	—	√	√
واگ ^۳	۱۹۴۱	آلمانی	کامل نیست	کامل نیست	—	کامل نیست	—
کوتوال و کرین بروک ^۴	۱۹۹۲-۲۰۰۹	انگلیسی	√	√	√	√	√

بر خلاف متون نیایشی که بطور منظم توسط گروه‌های روحانیون خوانده می‌شدند و اینان می‌توانستند خطاهای یکدیگر را به هنگام برخوانی اصلاح کنند، متن نیرنگستان را تنها یک آموزگار به شاگردان خود منتقل می‌کرد و اینان نیز در مقامی نبودند که خطاهای آموزگار خود را اصلاح کنند و این خود سبب تحریقاتی گشته که از طریق انتقال فردی حادث می‌شود.

علاوه بر این نیرنگستان با سبکی موجز و هدف روشن کردن مسائل برای افراد متخصص، توسط روحانیان تألیف شده، از این رو بررسی این متن تنها با تکیه بر علم زبان‌شناسی امکان‌پذیر نیست و دانش فنی خاص خود را می‌طلبد.

¹ JAMES DARMESTETER.

² SOHRAB JAMSHEDJEE BULSARA.

³ ANATOL WAAG.

⁴ F.M. KOTWAL AND PH. G. KREYENBROEK.

۱-۴) تعریف واژگان تخصصی

آب زوهر/نثار به آب: جزئی از مراسم یسنا است و پس از اتمام مراسم دعاخوانی یسنا اجرا می‌شود. زوت هاوونی را که محتوی پراهمی است که در دفعه دوم در طول مراسم یسنا تهیه شده به چشمه‌ای که از آن آب برای مراسم یسنا برداشته‌اند، می‌برد و با خواندن اوستا که شامل یک یثاآهوویئیرئو و یک اشم‌وهو است آن را در سه دفعه متوالی در آب می‌ریزد.

غرض از ریختن زوهر به آب نیرو بخشیدن بدان ذکر شده است. در اوستا اشاراتی هست که برای ادای تاوان گناهی که نسبت به آب مرتکب شده باشند، بایستی زوهر نثار می‌کردند. در میان زرتشتیان ایران غیر از آب زوهر همراه یسنا، ریختن زوهر به آب (بدون مراسم یسنا) نیز معمول است (تفضلی، ۱۳۸۰، ص ۸-۸۷).

آتش زوهر/نثار به آتش: عبارت است از پیه دمبه گوسفند که در موارد خاصی به آتش مقدس می‌دهند. از جمله این موارد هنگام تأسیس آتش بهرام، گاهنبار و صبح روز چهارم پس از مرگ است (تفضلی، ۱۳۸۰، ص ۸۶).

ایویانگهن / کُستی / کُشتی: کمر بند ویژه زرتشتیان است که روی سدره بسته می‌شود. واژه اوستایی *aiwyānghan* (Phl.ēbyānghan) مرکب است از دو جز: *aiwi-* به معنی بر، رو، بالا و جز دوم *yānhana-* از ریشه *yāh-* که فعل است به معنی کمر بستن و نیز در اوستا اسم مجرد آمده به معنی کمر بند (پورداد، ۱۳۸۰، ص ۶۳). امروزه آن را کُستی / کُشتی هم گویند. این واژه در پهلوی کستیگ از ماده کُست به معنی «سو و پهل و کنار» است. بندی که در مراسم دینی به دور شاخه‌های برسم بسته می‌شود نیز در اوستا ایویانگهن نامیده می‌شود که امروزه آن را هم کشتی گویند و به همان ترتیبی که به‌دینان کشتی بر میان بندند به همان ترتیب این بند دور برسم‌ها بسته می‌شود (اوشیدری، ص ۴-۴).

۳۹۳.

برسمدان / ماهروی: یک جفت پایه فلزی که بالای آنها شبیه به هلال ماه است و دسته برسم بر

بالای این پایه‌ها قرار می‌گیرد (Kotwal & Boyd, p.133).

برسمچین: کارد تیزی است که برای بریدن شاخه‌های انار (یاگز، در ایران باستان) و برگ نخل

استفاده می‌شود. این کارد از یک تکه فلز راست و بدون خمیدگی ساخته شده و در گجراتی به آن

Kāplō گویند (Kotwal & Boyd, p.133).

پراهوم: پراهوم عبارتست از مخلوطی از (شیر و) شیره گیاه هوم که با آب دعا خوانده شده و گیاه

دیگری (احتمالاً انار) آمیخته شده است. در طی مراسم یسنا دوبار پراهوم تهیه می‌شود. در پراهوم

نخست شیر به کار نمی‌رود و آن را زوت در طی خواندن یسن ۱۱ می‌نوشد. در پراهومی که بار دوم

تهیه می‌شود و به عنوان آب زوهر به کار می‌رود، شیر از اجزاء لازم آن است. این شیر (=جیوام) را

راسپی قبل از مراسم آماده می‌کند و پس از پراهوم اول روبروی زوت گذاشته می‌شود. در قسمت

دوم مراسم یسنا (از یسن ۱۱ به بعد) شاخه‌های برسم با قدری از این شیر (=جیوام) شسته می‌شود و

قسمت دیگر آن که جز متشکله پراهوم دوم است در هاون ریخته می‌شود. این پراهوم دوم که

متشکل از سه جز است همان زئوثره (zaoθra) اوستا و زوهر (zōhr) پهلویست که با سه صفت

آمیخته به هوم، آمیخته به شیر و آمیخته به انار آمده است (تفضلی، ۱۳۸۰، ص ۸۷).

پَرگنا: از پیشوند *para-* اوستایی به معنی پیش و *yagna-* سنسکریت (Av. *yasna-*) تشکیل شده و

شامل مراسم و دعاهاست که قبل از «یسنا خوب» باید اجرا شود. برخی هم تصور کرده‌اند که

این واژه در اصل *paragra* است که از *prakiryā* مشتق شده است، که از پیشوند *pra-* به همراه